

„A káosz rováspálca, amire a valóságot írják.”

(Henry Miller: *Ráktérítő*)

98 Dan Stanca

ÁTLÁTSZÓ SÍROK

(részlet)

Talán keseregnem kellene azon, hogy elhagytam a házamat, de képtelen vagyok rá. Egyáltalán nem bánom, jóllehet pár év múltán el kellett volna hogy fogjon a honvágy. A Romániából érkező hírek hidegen hagy-

nak. Meg sem jegyzem őket. Annak, hogy a szülőhazámról szólnak-e vagy Indonéziáról, számomra nincs semmilyen jelentősége. Ritkán nézek tévét, és akkor is kedvetlenül, némi lenézéssel és tompa együttérzéssel figyelve a szerencsétleneket, akik a világ másik végén vergődnek egy falatka kenyérért. Mennyi gyötrelmem, mennyi keserűség... Ahogy ide kijöttem, a tengeren túlra, Kanadába, megértettem, hogy felesleges aggodalmaskodni. Valószínűleg mi vagyunk a Nagy-tavak mellőli mintacsalád. Otthonról magunkkal hoztuk a kevéssel való megelégedettség bölcsességét, és amit itt szereztünk, az pontosan az a kevés, ami számunkra a sokat jelenti, és boldoggá tesz bennünket. Cristian a tökéletes férj, az örök férj, és ezt minden irónia nélkül mondom. Mellette biztonságban érzem magam. Megkaptam azt a fajta nyugalmat, amelyre minden embernek szüksége van, akár nő, akár férfi, a nyugalmat, amely mintha a születésünk előtt kezdődött volna már el, a mienk volt, mikor gyerekként játszottunk, átéljük a szerelem intenzív pillanataiban, akkor sem hagyott el bennünket, mikor saját gyermekünk megszületett, és biztosra vehetjük, hogy végigkísérve öregségünket, alázatos idegenvezetőként, átsegít bennünket a halál fátylain túlra...

Ezek a szédítő acél- és üvegépületek nem nyugöznek le, nem rendítenek meg, nem dermesztenek meg, nem hoznak tűzbe. Egy földönkívülieknek való játékszer gigantikus, bármikor szétszedhető, felcserélhető elemeinek tűnnek. Téglatestek, háromszögek, hasábok, trapézok, melyek oly könnyedén és ellenállhatatlanul töltenek el az irrealitás érzetével, hogy végül az ember már semmitől sem fél. Ha valamennyit ugyanabban a pillanatban robbantanák fel, ha lángnyelvek csapnának a magasba, és füst szállna az égre, el sem hinnéd, hogy igazi tragédia részese vagy, mintha csak egy mozivásznon peregnének a képek, Dolby Sound Stereo üzemmódban, térhatással, ahogy az *Independence Day*, *Lost World*, *Aliens*, *Volcano*, *Flood*, *Twister*, és még hány és hány több százmillió dolláros, dupla bevételű hollywoodi produkcióban. A lakosságra gyakorolt bénító hatásuk oly tökéletes, hogy az itteniek, akik közé már mi is tartozunk, valójában nem is érzékelik a valóság érdességét, illatát, miazmáját... Egyesek időről-időre arra

panaszkodnak, hogy az élelmiszereknek nincs is ízük. Ennek ellenére nagyon jól tápláltak és makkegészségesek. Az embernek majdnem nevetnénekje támad, ha belegondol, hogy az elmúlt évtizedekben a kommunizmus elleni megmozdulások milyen hevesek voltak, és hogy elgyengültek mára... Hol vannak, hol nem, elvesztek, kihunytak, csődbe jutottak, ahogy az a kicsi, kora gótikus stílusban emelt templom is, öreg falainak füstszínű patinájával, amelyet a múlt napokban láttam itt, kapuján a rövid hirdetéssel: *On sale*, eladó, vagyis már nincsenek hívek, a parókiás atya nem tudja tovább fenntartani, és ilyen körülmények folytán el kell adni, akár egy gyárat vagy üzlethelyiséget, hogy aztán az új tulajdonos esetleg más rendeltetésre használja. Az eladott és aztán mivé alakított templom? Hirtelen összerezentem, amikor megláttam a hirdetést. Szemeim előtt képek peregtek le kamaszkorom éveiből, amikor kétségbeesve és lázadozva kóboroltam szülővárosomban, a rombolás alatt álló Bukarestben, és tenni akartam valamit, amivel gátat vethetek a pusztítás áradatának.

Eltelt az idő, elszállt az idő... A legkevésbé sem indít meg a múltása, mert, amint erre az új földre léptem, megfogadtam, hogy még csírájában elfojtom magamban a nosztalgia legkisebb szikráját is, hogy nem hagyom magam letiporni az emlékek által, csak a családomnak és művészettörténeti kutatásaimnak szentelem magam, és hogy bebizonyítom az összes fajankónak, akik nem tudták itt megszokni, és végül behúzott farokkal hazatértek, hogy Amerikában igenis nagyon jól lehet élni, civilizáltan és emelkedetten, ha képes vagy betartani bizonyos játékszabályokat, lévén köztük az egyik épp a nosztalgia mellőzése...

Az Ontario tavának csillogása nem olyan, mint a mi lápjainké a Ialomîța, Căldărușani, Drîdu tavak mentén. Kristály-kéken csillog, olykor ólomzölden, komor és megközelíthetetlen hatást kelt, hiába szeli vizét oly sok hajó, motorcsonak, vízisízó és jacht. Természetesen a gazdag emberek a hatalom minden önteltsége nélkül tarthatják ezt a mi tengerünknek, *mare nostrum*nak, úgy érteve, hogy egyetlen civilizáció veszi körül, a felhőkarcolók a maguk masszív és hegyes testeikkel, árnyékuk a víz tükrére esik, és csodálatos pontossággal rajzolják meg a Vadnyugat vöröslő arany kontúrját, amely sokkal inkább fikcionális, mint valós, de épp ettől oly maradandó.

Ezeknek az épületeknek egyik irodájában dolgozik késő estig Cristian is, egy számítógép fölé hajolva, a billentyűzet gombjain futó érzéketlenné vált ujjbegyeivel, gyerekkorában még zongorán játszott velük – óh, nosztalgia! –, és mégis lemondott az egész családról, a nagynénikről, nagybácsikáról, unokatestvérekről évi negyvenezer dolláros jövedelemért... Nem láttam még olyan összetartó családot, mint az övé. Ki nem hagyta volna egyetlen ünnepet sem, keresztelőt, vendégjárást vagy húshagyó vasárnapot, csak hogy összeülhessenek locsogni. Sosem értettem ezt az összetartást náluk. Akkoriban, amikor maguk

közé fogadtak, elhagyatottnak éreztem magam, betolakodónak, egy olyan nőnek, akit ő az utcáról, a placerról megfogott, és jó, melegszívű emberek közé vitt. Később azonban változott a nézőpontom. Valamiféle ritka, egzotikus madárnak tartottam magam, akit közönséges baromfiudvarba dobtak, ahol elve-
100 gyültek ugyan városiak is, de akik semmit sem értettek az én hallgatása-
imból, abból, hogy nem tudtam csak feleség lenni, egyéniség voltam, és nem az a tűzről pattant menyecske, amilyenek ők talán szívesen láttak volna. Amikor meghallották, hogy a második egyetem elvégzését tervezem, annyira meglepődtek, hogy haragudni sem tudtak. Cristian az első pillanatban habozott nekik elmondani, hogy én továbbra is tanulok, vizsgázom, kutatok, és hogy neki, szegénynek, emiatt több házimunkát kell végeznie majd. Az anyja a maga csendes és diszkrét módján nem szólt semmit, ellenben az urziceni-i nagynénik elsőként ugrottak, hogy hangot adjanak tiltakozásuknak. Érdekes módon, egyáltalán nem éreztem megbántva magam. Valójában nem is akartak megsérteni, csak meggyőzni róla, hogy nem helyes, amit teszek, megszegem vele a hagyományt, bár ők ezt a kifejezést nem is használták, és egész idő alatt keresztet vetettek, mintegy oltalmazva magukat a családon belüli hierarchikus viszony felbomlásától: én csak ülök és olvasok, miközben a férj foglalkozik a gyerekekkel, mos, bevásárol... A kislány most már felnőtt. Itt az anyagi gondok nem olyan nyomasztóak, mint odahaza. Megnyomsz egy gombot, és megvan mindened, ami kell. Ezért a komfortért cserébe megfontoltnak kell lenned, hiszen jól tudod, hogy drágán kell érte fizetned, és észnél kell lenned, amikor idegenekkel beszélgetsz. Kénytelen vagy eljátszani a konvenciók tiszteletének legpuritánabb komédiáját. Még a Románia-beli időkből tudtam, hogy van néhány szabály, amelyeket ha megszegsz, elvágtad magad. Ne kérdezd senkitől, mennyit keres, mi a szakmája, és főleg óvakodj bármilyen megjegyzést is tenni a zsidókra. Nem ajánlatos dicsérned sem őket, mert akkor arra fognak gyanakodni, hogy valójában épp az ellenkezőjét gondolod annak, mint amit mondasz. Cristiannak voltak ugyan antiszemita allűrjei, de olyan alaposan kioktattam és betanítottam, hogy már nem is tudna ostobaságot elkövetni. Néha félek, hogy túlságosan is szenved attól, hogy elhagyta a hazáját, és nem látja viszont a rokonait. Itt nyugodtan folyik az élet, csak épp teljességgel hiányzik. Meg szeretném győzni, hogy ez még sincs így, hogy valójában ez a derűs, nyugodt, igazi élet, dolgozol és megkapod érte a fizetséget, ami megillet. Mi kellene még? Csakhogy én magam sem vagyok ebben olyan biztos, és hiszem még, hogy az élet jóval többet jelent ennél, szeretetet, lázadást, szenvedést, reményt, és semmiképpen sem megszokást vagy gépiességet. Romániát viszont mindenáron el akartam hagyni. Nem bírtam tovább elviselni a barbárságot, a koszt, a kollégák alkoholtól bűzlő leheleteit, a zsúfoltságot, a buszon az izzadságszagot, a kóborló ebek látványát, nem bírtam már. Tudtam, hogy minden szélhámosság, és semmi értelme nem volt maradnom egy olyan országban, ahol a milliárdostól kezdve a koldusig mindenki hitszegő és csaló.

Másfelől az újságok csúnya, ocsmány nyomásgyakorlása, a hírek özöne, a szenzáció banalitása, az a szennyes és alávaló öröm, amivel megállapítjuk, hogy nem tehetünk semmit, hogy meghízunk a tehetetlenségtől, és minthogy becsületesek és nagylelkűek lennénk, inkább lopunk és hazudunk, mindez tönkretett engem, és azzal a kényszerérettel töltött el, hogy nincs többé visszaút, 101 sem kerülő, várakozás, halogatás, csak heves, meredek, brutális elhatározás, a gordiuszi csomó elmetzése... *A gordiuszi csomó*, ez volt a címe egy korombeli fiatalember könyvének. Évfolyamtársak voltunk az egyetemen, ragyogó tehetséggel és intelligenciával bírt, rettenetesen csodáltam, tudtam, hogy folyton kutató, olvas, fordít, sőt, verseket is ír, és ráadásul még imádkozik is, naponta háromszor elmondva imádságait, mint egy tiszta és ártatlan muzulmán, aki mit sem törődve azzal, hogy éppen az ENSZ székházában, vagy a sivatag közepén van, kiteríti kis szőnyegét, és hódol Allahnak. Csodáltam, és olyan akartam lenni, mint ő, de rájöttem, hogy képtelen vagyok elszakadni a nyomorúságtól, és így a mindennapnak álcázott romboló hatások kezére játszanék: egy szeméttel csordultig megrakott, rozsdás konténer, amit nem szállítanak el, egy káromkodó részeg, aki a szemed közé köp, és te semmivel sem védheted meg magad, főleg hogy, miután jobban megnézed, észreveszed: rendőr altiszti egyenruhát visel. Hogy éppen nekem, nő létemre kell ilyen érzékenynek lennem ezekre a semmiségekre?! De hiszen itt is látok szerencsétleneket, *homeless*ként megbélyegzetten, mégsem hat meg a szenvedésük. Idegenek számomra, ahogy magam is idegen vagyok. Egy hideg, absztrakt, távoli bolygón élek, ahol nem várják el, hogy gyökereim legyenek, ahol semmi nem ösztönöz nosztalgiára, ahol minden, a káprázatos, parázsló alkonyoktól kezdve a hosszú és sima országutakig, teljesen fikcionális, akár egy óriás képernyőre vetített képsor, amely úgy vesz körbe, mint egy védő és vízhatlan kötés. Köztem és a világ között csak munkaszerződés van. Mindkét fél aláírta, és mindkettőnek be kell tartania. Ha tévedtél, ha hibát vétettél, megkapod érte a büntetésed, ki fognak rúgni. Ám ha tiszteletben tartod az egyezséget, évek során át éledgélhetsz, élsz majd azután is, hogy rád csapódott a krematórium nikkellal zsaluja, és bedobták a tisztító tűzbe, mint egy tetemet, hullát, műanyagzsákba dugva, mint egy késedelem nélkül túlvilágra szállított göngyöveget, amelynek finom hamucsíkjában szemernyi toxikus anyagot sem találni...

Cristiant némileg sokkolta az életében bekövetkező változás, de mivel szereti a szakmáját és a családot, amelyet alapított, elviseli ezt is. Néha nem érti, miért is nem mehet szombaton vagy vasárnap vidékre, Ialomitába, hogy elnyúljon a vízparton, az öreg, poros fűzfa alatt, és bámulhassa a fakó eget, amint a szomszéd falu templomának bádogtornyai közt suhan, hogy törjön magának egy darabot a puliszkából, még ha az kicsit kemény is a közepén, és jóízűen falatozná, ahogyan szülei is, szegény paraszt létükre, akiknek aztán gyárban

kellett dolgozniuk, az 1948. június 11-én kezdődő kollektivizálás után, a kommunista katasztrófák eme szénfekete napjától... Ám időről-időre épp Cristian, a hosszú, magányos estéinken, miután belefáradtunk abba, hogy csak Ralucaval játsszunk – egymásra nézve, mint régi bajtársak, akik ismerik egymás

102 hibáit, gyengeségeit, fájdalmait, a sötét ablakok előtt, amelyeken ott szikrázik a kanadai metropolisz sok ezer fényes pontja –, nyomasztóan őszintévé válik, és lehajtva fejét, kezeimet megfogva, szorongatva, beléjük temetve arcát, hogy ne lássam, nyög, nyöszörög, el akarja mondani, csaknem szavak nélkül, mennyire vágyik haza, a padlizsán és paradicsom sorai közé, amiket locsolgatott, az elektronikus pompa gumi tömlőjét egy fémcsőbe dugva, s erre ráhúzva még egy fémcsövet, hogy átérhesse vele a kert egész területét. Milyen primitív, milyen nevetséges tákolmány volt, de ő jól érezte magát, mert benne volt egy darab a lelkéből! Attól a pillanattól fogva, hogy elveszítette ezt az örömet, depresszióba esett, szinte érthetetlenül. Hiába vettünk a város szélén egy kis házat, ahol mindenfélét termesztünk. Rájött, hogy ez egy művi, pusztán sportból űzött tevékenység, a föld pedig, amit azokkal a csillogó, sima, jól élezett ásókkal – sosem csorbultak ki, mint az övéi, otthon, Fierbinţban – kapált meg, vagy túl porhanyós, lágy volt, mint egy darab kalács, vagy túl kemény, érdes, mint egy kartonlap, ez nem lehet a tápláló, kenyéradó föld... Ő, te megveszekedett nacionalista! – vettem olykor a szemére. Igazat is ad nekem, szelíden mosolyog, nem akar visszavágni, de a kín, anélkül, hogy végzetes lenne számára, mélyreható, lassan, feltartóztathatatlanul marja az ő jó szívét... Igazi számítógép-zseni, élvezi az ultramodern technika gyönyörűségeit, de szabadidejében, amikor mindketten egyedül vagyunk a lakás elsötétedett ablakai előtt, sokszor tűnik ijedtnek a saját szakmájától, amely megengedte neki, hogy nagyon jól keressen, ugyanakkor viszont elmélyítette benne az irrealitás érzetét, hogy csak pótlék-élete van, amelyet itt, az Ontario tavának partján tölt, közel az óceánhoz, ahonnan olykor-olykor a magasba szállnak a sirályok és a veszni hagyott hajótöröttek rekedt sikolyai. Ő, milyen banális ez! Vajon utolér még bennünket a halál? Itt az időnek egészen más az értéke. Az emberek megméri, nem félnek tőle, nincsenek szorongásaik, úgy érzik magukat, mintha nagy magasságokban egy felüljárón járkálnának, melynek tolóajtói rendre kinyílnak, és „eltüntetnek” egy-egy boldogtalant... Ő a mélybe zuhan, de senki sem veszi észre, mert az emberek itt leszoktak arról, hogy fölfelé vagy lefelé tekintsenek, előre néznek, vagy ködösen oldalirányba. Ha mégis hátra tekintenek, majdnem semmit sem látnak, legfeljebb néhány zavaró, nevetséges, vékony, reszkető sziluettet, akik mintha összevissza nőtt növények lennének egy elvadult kertben, és akikben már alig ismerik fel szüleiket, nagyszüleiket, dédapáikat... Senki sem aggódik amiatt, hogy mi fog történni vele, miután meghalt... A higiénia számít, legelsősorban. A temetők kisebbek lettek, összeszűrodtak, kevesen temettetik el magukat, a többséget elhamvasztják, igazából nem is nevezném ezt hamvasztásnak, mert egy ilyenféle

tevékenységhez emésztő tűz, pusztító elem kell, hanem ez inkább szertefoszlás az ürességben, mint egy Daewoo mosógép szédületes centrifugájában, a múlt hónapban vettem ilyen magamnak, elképesztően tisztára veri ki a ruhákat, teljesen személytelenekké válnak, szinte kozmikus anyagokká. Cristian félelemmel tölti el ez a kihívó viselkedés a halállal szemben. Noha könnyösebbnek tűnők nála, magam is zavartan állok a sírok számának riasztó csökkenése előtt. Akár azt is mondhatnánk, hogy errefelé az emberek, miután meghaltak, nyomtalanul eltűnnek. Még a hamu sem marad meg, csak egy marék fehéres, szétmorzsolódott kristály. Így a családoknak nincs is szükségük hagyományos urnára, elég hozzá egy fából készült, diófa vagy rózsa mintás intarziákkal díszített kazetta, amiben a szülő vagy a távolabbi ős maradványait őrzik. A higiénia tökéletes, de a durva és egyneművé tevő eljárás láttán az embert önkéntelenül is kirázza a hideg.

Gyakran megesik velem – egyszerre hasonlítva Cristianra és különbözője is tőle, hiszen engem nem gyötör semmiféle nosztalgia a tűzok és kukorica hazájának tartott bárágni pusztaságok után –, hogy teljesen elcsigáz valamiféle undorral kevert fáradtság, és elborul a lelkem látva, hogy az otthon megkezdett és itt a mesterszakon keservvel folytatott művészettörténeti tanulmányaim csak együgyű, bájos semmiségek, légies szövések, megszegyenítetten a hatékonyság pöffeszkedő óriási monstuma által, amelynek szemében az esztétikai, spirituális kalandozás nem több, mint csupán kaland, a saját határiddallal folytatott flört, de jelentéktelen, semmitmondó az üzletek és a konkurenciák, tőzsdeindexek, banki beruházások nagy harcában. Megbotránkoztat, s csak a tisztánlátás keserű elégtétele marad nekem, tudva, hogy az a néhány szakmai csoport, akik művészetet teremtenek, tanulmányozzák, kutatják Kelet mélységeit, valamilyen buddhista szektához való átmeneti és kozmikus csatlakozásuk által, mennyire elszakadtak a népesség többi részétől, akikben nem csökevényesedett el a robusztos, egészséges, európai emigráns-ösztön, amely áthajtotta őket a tengeren, hogy meggazdagodjanak és dacoljanak mindazzal, amit maguk mögött hagytak...

(Fordította: Kirilla Teréz)

